

Драгана Д. Савин
Институт за ратарство и повртарство
Нови Сад
dragananauka@gmail.com

РУСКИ КЊИЖЕВНИ ЈЕЗИК ДИМИТРИЈА ЂУРОВИЋА

Апстракт: Циљ рада је покушај ревизије значаја и доприноса заборављеног педагога и научног радника др Димитрија Ђуровића (1882–1945) српској (југословенској) међуратној русистици. Д. Ђуровић је за собом оставио богату и хетерогену научну и публицистичку заоставштину у којој посебно место заузимају два русистичка дела: Руски књижевни језик, Београд 1931. и Речник руско-српскохрватског језика, Београд 1936, и два славистичка: Говори общеславянског језика (с лингвистическој картој), Варшава 1913. и Народност старо-црквенословенског језика, Београд 1928. У овом раду је представљена граматика руског језика Руски књижевни језик (Београд, 1931), један од два најзначајнија Ђуровићева рада као и његова рецепција у савременој домаћој русистичкој мисли.

Кључне речи: Димитрије Ђуровић (1882–1945), међуратни период, русистика, граматика руског језика, рецепција.

Abstract: The aim of this paper is to try to revise the significance and contribution of the forgotten pedagogue and scientist Dr. Dimitrije Đurović (1882–1945) to Serbian (Yugoslav) interwar Russian studies. D. Đurović left behind a rich and heterogeneous scientific and journalistic legacy in which two Russian works occupy a special place: Russian Literary Language (Руски књижевни језик), Belgrade 1931 and Dictionary of the Russian-Serbo-Croatian Language (Речник руско-српскохрватског језика), Belgrade 1936, and two Slavic works: Speeches of the All-Slavic Language (with linguistic map) (Говори общеславянског језика (с лингвистическој картој), Warsaw 1913 and The Nationality of the Old Church Slavonic Language (Народност старо-црквенословенског језика), Belgrade 1928. The paper presents the grammar of the Russian language Руски књижевни језик (Belgrade, 1931), one of the two most important works of Đurović, as well as its reception in contemporary domestic Russian thought.

Keywords: Dimitrije Đurović (1882–1945), interwar period, Russian studies, grammar of the Russian language, reception.

1. Увод

Димитрије Ђуровић (1882–1945)¹ је оставио дубок траг у српској (југословенској) русистици и славистици у међуратном периоду, међутим, стицајем неповољних друштвено-политичких и идеолошких околности Д. Ђуровић бива препуштен заборава, упркос дугогодишњем преданом просветном и научном раду и великом броју публикованих научних и научно-популарних издања и чланака. Д. Ђуровић је већи део свог школовања провео у царској Русији, где је започео своју педагошку и научну каријеру. У Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца са породицом долази 1920. године. Од доласка у домовину због социјално-економских и приватних околности почиње његов ход по мукама: многобројне селидбе (градови и села од југа до севера земље), мењање послова и школа (образовне установе различитог нивоа), предмета које предаје (руски језик, српскохрватски језик и књижевност, црквенословенски, немачки језик и историја). Све те животне околности су утицале на то да је његова славистичка заоставштина веома хетерогена по тематици, изузетно широког дијапазона: од поезије и палеославистичких тема на почетку каријере, преко уџбеника, историје књижевности, речника, преводилаштва, до научно-популарних чланака и политичких осврта и расправа на крају живота и каријере. Лингвистичку русистику Димитрије Ђуровић је задужио са два капитала рада: *Руским књижевним језиком* (школском граматиком), Београд 1931, и *Rečnikom rusko-srpskohrvatskim sa gramatikom ruskog jezika*, Београд 1936. (прво од три издања²), а славистику – својом докторском дисертацијом *Говоры общеславянского языка (с лингвистической картой)*³ објављеном 1913. у Варшави и радом *Народност старо-црквенословенског језика*, Београд, 1928.

2. Биографија Димитрија Ђуровића

Димитрије Ђуровић (Петрово Копито, Даниловград, 1882 – Маутхаузен, 1945) је започео школовање у Даниловграду, где је завршио основну школу, да би потом наставио образовање у Русији са стипендијом за даровите ученике. У Новгороду завршава гимназију, потом уписује студије словенске филологије и упоредне граматике индоевропских језика, а школовање наставља у Москви, Прагу, Лајпцигу и Петрограду. После дипломирања 1907. године, наставља да се усавршава у Петрограду, где је 1912. магистрирао, да

¹ Детаљније о животном и професионалном путу и најпотпунију библиографију Д. Ђуровића видети: Савин, Драгана, „Живот и дело др Димитрија Ђуровића из Петровог Копита (1882–1945)”, *Октоих* 11/2, 2021, стр. 141–166.

² *Речник руско-српскохрватског језика* је изашао у три издања: 1936 (издање: Нолит, Београд), 1946 (издање Француско-српска књижара А. М. Поповића, тираж 6000), 2000 (издање Дерета, тираж 500).

³ Више о Ђуровићевом докторату видети: Драгана Савин, „Говоры общеславянского языка (с лингвистической картой)”, *Славистика*, 25/2, 2021, стр. 239–257.

би после годину дана и докторирао на тему *Говори общеславјанског језика (с лингвистическе карте)* 1913.

Димитрије Ђуровић започиње професионалну каријеру 1908. у Варшави. Исте године у Варшави склапа брак са професором гимназије Софијом Козловски (Холм, Русија, 1886 – Улцињ, Црна Гора, 1923)⁴ са којом је добио двоје деце⁵.

Породица Ђуровић због почетка Великог рата, бива приморана на евакуацију из Варшаве у Кијев 1915, а затим наредне школске године у Одесу. У оба ова града Ђуровић ради на Универзитету⁶.

За породицу Ђуровић је прекретна година 1920. када се досељавају у Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца. По доласку у домовину Д. Ђуровић мења неколико радних места⁷. Природна тежња и велика жеља Димитрија Ђуровића била је да оствари универзитетску каријеру и у својој домовини, будући да је имао све потребне услове за то: одговарајућу академску титулу, искуство у раду на универзитетима и објављене монографске јединице и научне радове. Убрзо по пресељењу у Београд 1927. године, Д. Ђуровић се указала шанса да настави универзитетску каријеру, почиње да предаје руски и црквенословенски на Православном богословском факултету (ПБФ) као хонорарни наставник (1927–1932/33) док паралелно са тим ангажовањем бива распоређен у Државну трговачку академију⁸ у којој предаје српскохрватски, историју и немачки језик (школска 1929–1930). На Војној академији у Београду предаје руски језик (1930–1937), потом као професор у пензији од 1938. хонорарно држи часове руског језика на Високој економско-комерцијалној школи.

⁴ Новак Миљанић, „Прилог био-библиографији др-а Димитрија Ђуровића”, Библиографски вјесник 1, 1977, стр. 130.

⁵ Сергије Ђуровић (Варшава, Пољска, 1909 – Београд, 1994), доктор економских наука и професор Универзитета у Београду, и Марија (1912–1945), професорка гимназије.

⁶ Ксенија Кончаревић, „Из историјата наставе славистике на Православном богословском факултету у Београду: др Димитрије Ђуровић (1882–1945)” [Пн:] Богољуб Шијаковић (прир.), Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати 5, 2010, стр. 169.

⁷ Д. Ђуровић постаје предавач руског језика на Филозофском факултету у Скопљу. Филозофски факултет напушта самовољно због приватних ралога, те прелази у Улцињ (1923), где се запослио као професор и директор гимназије, видети: Ксенија Кончаревић, *нав. дело*, 169. Током боравка у Улцињу умире му супруга Софија. Следеће три школске године (1924–1927) службује у гимназијама: у Алексинцу, Суботици и Бачком Петровцу, видети: Доброло Аранитовић, „Био-библиографија Димитрија П. Ђуровића (1882–1945)”, *Библиографски вјесник* 2–3, 2000, 61. О формалним аспектима педагошког рада Д. Ђуровића у Алексинцу, видети: Зоран Стојановић, *Гимназија у Алексинцу: од 1918–1941*, Библиотека „Вук Караџић”, 2015. Интересантне податке о његовом раду у гимназији у Бачком Петровцу, видети: Boldosky, Samuel, *Riaditelia Gimnázia v Petrovci 1919–2009*, 2009, стр. 37–38. У Београду се са децом настањује 1927.

⁸ Д. Ђуровић је додељен за професора Академији указом краља под бројем ИВг. 23456/0, 5. септембра 1929, да на дужност ступи 20. септембра 1929, видети: *Извештај Државне трговачке академије у Земуну за школску 1929/30*, Земун, Штампарија Дим. Пуљо, 1930, стр. 19.

Димитрије Ђуровић је 1942, у ратом захваћеном Београду, ухапшен од Специјалне полиције и одведен у Бањички логор⁹ а потом депортован у концентрациони логор Маутхаузен¹⁰, где је окончао живот у крематоријуму неутврђеног дана 1945. године, пред сам крај рата и ослобођења логора.

3. Руски књижевни језик, Београд (1931)¹¹

Д. Ђуровић 1931. године у издању Издавачке књижарнице Геце Кона из Београда, публикује своју граматiku руског језика на 130 страна, којој даје назив *Руски књижевни језик*.

Прво од два најважнија дела Димитрија Ђуровића, којим је задужио међуратну русистику јесте његова граматика. У периоду кад излази ово дело русистичка уџбеничка литература није имала велики фонд наслова. *Руски књижевни језик* је трећа граматика која је изашла у међуратном периоду¹². Стога је подухват тад већ искусног Д. Ђуровића вредан поштовања како по материјалу и новим приступима које доноси, тако и по обиму и концепцији. Ђуровићева граматика се појављује 17 година после првог издања Кошутине *Граматике руског језика*. II. *Облици*¹³, а следећа граматика излази 17 година касније (1948. у Загребу излази граматика Мирослава Кравара¹⁴). До појаве Краварове *Граматике* као посебног граматичког приручника, граматике су чиниле саставни део уџбеника руског језика из којих се учио руски језик.

На метаплану *Руски књижевни језик* је посебан уџбеник. Р. Радојчић Ђуровићевој граматизи даје својства и уџбеника и приручника¹⁵.

У погледу макроструктуре у овом раду се издвајају следеће целине: *Увод* (3–9) се састоји од *Руске графике* (5–6) и *Реформе правописа* (6–9). *Фонетика* (10–33) има два саставна дела *Физиологија гласова и фонетика* (13–16) и *Графика и изговор* (16–33). После *Фонетике* долази *Морфологија* (34–99) потом поглавље под називом *Из синтаксе* (101–117), на крају књиге

⁹ Новак Миљанић, *нав. дело*, стр. 130.

¹⁰ Доброло Аранитовић, *нав. дело*, стр. 62.

¹¹ Поглавља 3. и 4. овога рада су саставни, делимично измењени, делови наше докторске дисертације под називом *Славистичко дело Димитрија Ђуровића*, која је пријављена на Филолошком факултету у Београду.

¹² Пре Ђуровићеве граматике изашле су: *Граматика руског језика за средње школе и самоуке*, М. Анђелковића, Београд, 1922. као треће издање и *Руска граматика за седми и осми разред реалних гимназија*, С. М. Куљбакина, Београд, 1930. Видети: Ксенија Кончаревић, „Прилог проучавању међуратне славистике: Русистички опус др Димитрија Ђуровића”, *Славистика* 12, 2009, стр. 500.

¹³ Кошутинева граматика је имала више издања 1914, 1952. и 1965.

¹⁴ Више о Краваровој граматизи (Miroslav Kravar, *Gramatika ruskog jezika za više razrede srednjih škola*, Zagreb, 1948) видети у: Ружица Радојчић, *Структурно-садржинске и функционалне карактеристике дидактичких граматика руског језика у инословенској (српској и хрватској) говорној средини*, докторска дисертација, 2016, стр. 172–185.

¹⁵ Ружица Радојчић, *нав. дело*, стр. 145.

се налази *Додатак* (119–130), који чини избор краћих прозних и поетских текстова за читање, *Литература предмета* (131), *Исправке* (132) потом и *Садржај* на четири стране.

Д. Ђуровић у уводном делу књиге (стр. 3–9) није експлицитно напоменуо коме је намењена ова *Грамматика*. Овакав приступ материји је карактеристичан за аутора, срећемо га у већини његових већих студија. У *Уводу* он одмах приступа материји којом се бави, правећи етнолингвистичку и поетску припрему за увођење граматичког материјала који следи. На самом почетку Ђуровић дефинише језик и каже да је он: „израз душе народа, слика његових мисли, осећања, расположења, појмова, жеља. Народ уноси у свој језик своја запажања и разумевања, читаво богатство своје душе, размишљања моралног и верског осећања, своја знања, свој хумор и искуство; зато је језик главни његов споменик”¹⁶. О богатству неког језика се процењује на основу способности језика да приказује садржаје народног сазнања и у том смислу је, за Д. Ђуровића, руски језик један од најбогатијих светских језика а на њему је написана најбогатија књижевност, те је руски главни представник словенске породице језика. У овим уводним реченицама се види утицај етнолингвистике а посебно Вунтове „народне психологије”, то је нит која се провлачи и у већини његових публицистичких чланака.

Као познавалац дијакронијских наука, он додаје и податке из те области, који би били значајни за стицање једне опште слике о пореклу и развоју словенских језика. Аутор истиче да је руски језик настао из прасловенског, под њим се подразумева говор Словена из доба њихове „етнографске целине”¹⁷, када су користили заједничко име *Словъне* и имали мање-више заједничку „језичку индивидуалност” али са дијалектолошким особинама. Како је прасловенски незабележен језик, Ђуровић објашњава да се реконструисање прасловенског језика врши уз помоћ упоредне граматике словенских и индоевропских језика.

Д. Ђуровић потом даје неколико историографских и културолошких информација као и више података о развоју руског књижевног језика. Руси се деле на три језичке групе: Великорусе, Малорусе и Белорусе. Политичко и културно средиште Руса је на почетку стварања „хришћанско-словенске културе” био Кијев¹⁸. У Кијеву је живео и летописац Нестор, један од најстаријих „повесничара наше расе” који у летопису пише све што је чуо, видео и сазнао о Словенима, као и о руским племенима и њиховим веровањима и обичајима¹⁹. Касније, водећу улогу преузима Москва која постаје културно и политичко средиште околних кнежевина. Руски књижевни језик се развио из московског говора јер је то један од

¹⁶ Димитрије Ђуровић, *Руски књижевни језик*, Београд, 1931, стр. 3.

¹⁷ *Исто*, стр. 3.

¹⁸ *Исто*, стр. 4.

¹⁹ *Исто*, стр. 4.

најмузикалнијих великоруских говора²⁰. На том говору су писане књиге и ширила се просвета а писци су овај говор обогаћивали у лексичком смислу. Утицај црквенословенског језика на руски књижевни језик био је од посебног значаја јер је имао велики утицај на његово формирање.

У делу посвећеном руској графици у еволутивном развоју Д. Ђуровић даје неколико практичних информација о начину на који се стварају правописна правила и како се она мењају²¹. У старој Русији, скреће пажњу аутор, није било организованих школа и није било школских књига, а Руси су учили читање и писмо из књига које су дошле са словенског југа, од Јужних Словена, које су биле написане ћирилицом. Током времена изговор се мењао у свим словенским крајевима, а тешко бреме је било на плећима преписивача који су током преписивања често грешили, тј. дешавало се да један преписивач у истом споменику једну реч пише на различите начине, односно приликом преписивачког рада није било доследности у писању. Правопис се појављује са појавом школа и уџбеника „као опште примљени начин сликања речи на писму, потчињени обавезним правилима писма књижевног језика”²². Д. Ђуровић објашњава да правопис фиксира само један моменат историје језика а да су слова остала током времена иста по броју док су се гласови током времена мењали „и постепено ступали у фазу савременог књижевног изговора”²³. Аутор ту информацију илуструје еволуцијом гласовима *ж, ш, џ, ч, џ* како у изговору тако и у правопису, те стога закључује да се у руском језику не чита то што је написано, док слова савременог правописа не бележе све гласове који постоје, односно да у књижевном језику има мање слова него гласова.

Д. Ђуровић истиче да се раније у школама мало пажње посвећивало књижевном изговору иако је више пута кроз историју покретано питање правописа и изговора. Напослетку је дошло до реформе правописа у мају 1917. када је савет комисија на челу са А. А. Шахматовом предложио реформске измене а Министарство просвете својим декретом од 17. маја 1917. наређује да се због ратних услова реформа постепено уводи у живот²⁴. Реформске промене Д. Ђуровић преноси детаљно у 13 тачака²⁵.

²⁰ Исто, стр. 4.

²¹ Димитрије Ђуровић, *нав. дело*, стр. 5–6.

²² Исто, стр. 5–6

²³ Исто, стр. 6.

²⁴ Исто, стр. 7.

²⁵ Реформа правописа је садржала следеће промене: 1. слово *ѣ* замењено је са *е*: вера, семья, в избе, 2. слов *ѳ* је замењено са *ф*: форма, кафедра, 3. слово *ѣ* се не пише на крају речи и у сложеницама: хлеб, посол, контр-адмирал, али се пише у средини речи у значењу деобног знака: сѣмка, разъянить, адъудант. Ова тачка је опширније образложена у *Речнику*, 4. Слово *і* замењено је са *и*: учение, Иоани, высокий, 5. препоручује се, али није обавезна употреба слова *ѣ*: вѣл, всѣ; 6. треба писати префиксе, које он назива – приставке: *из, воз, вз, раз, роз, низ, без, чрез, через* испред самогласника и јасних (звучних) сугласника са *з* али треба заменити *з* словом *с* испред нејасних муклих (беззвучних) сугласника и испред *с*: извините, воззвание,

Аутор додаје у наставку да правопис наређује: 1) да се без промене чувају правила о употреби *о* и *е* иза *ч, ц, ж, ш, џ*; 2) да се пише слово *ь* у свим случајевима где се оно употребљавало и раније у правопису (реч, вещь, рождь...). Потом упоређује разлике између руског и српског писма (Ђуровић 1931б: 8). У наставку аутор изражава своје неслагање са појединим тачкама у реформи и наводи интересантну информацију да је и он сам учествовао у научним споровима о тим словима посебно 1917. године бавећи се дужином и изговором *ѣ* у московском говору.

Фонетика као посебно поглавље *Руског књижевног језика* започиње поднасловом *Физиологија гласова и фонетика*²⁶, у којем Д. Ђуровић објашњава разлику између онога што проучава физиологија гласова и онога чиме се бави фонетика, што чини новину у поређењу са граматичким приручницима који су јој претходили. Он сматра да гласовне промене постају разумљиве ако се изучавају кроз физиологију гласова, односно да „Физиологија гласова изучава органе речи, помоћу којих се стварају гласови у овом или оном језику, наречју, говору извесног времена”²⁷. Артикулација говора се учи од детињства и она током времена постане навика и чини систем који се зове национални и по коме се разликује једна нација од друге. И због тога је језик, по Ђуровићевом мишљењу, најсигурнији чувар националности. Овде је приметан утицај Вунтове психологије народа који је показан кроз схватање да је физиологија гласова показатељ националне природе једног народа, будући да је језик најбољи чувар националности²⁸.

разумно, низвергать, безвольный, чрезвычайно, исправить, воспитать, всхождение семени, расстаться, роспись, неисполанный, бесполезно; 7. писати у genit. придева, глаголских придева и заменица *-ого, -его-* уместо *-аго, -яго*: доброг, пятого, которого, синего, свежего, 8. треба писати у nom. и accus. pl. женског рода придева, глаголских придева и заменица *-ые, -ие,* уместо *-ья, -ія*: добрые, старые, синие, какие; 9. треба писати *онѣ* уместо *онѣ* у nom. pl. женског рода; 10. треба писати у женском роду: *одни, одних, одним, одними* уместо *однѣ, однѣх, однѣм, однѣми*; 11. писати у gen. sing. личне заменице женског рода *ее* или *еѣ* уместо *ея*, 12. приликом дељења речи на слоге: сугласник (један или последњи у групи сугласника) непосредно испред самогласника не мора се одвајати од овог последњег. Слово *ѣ* испред сугласника се не мора одвајати од претходног самогласника. Такође се не могу одвајати крајњи сугласници, крајње *ѣ* и група сугласника на крају речи од претходног самогласника. Приликом преношења речи које имају „приставке”, не може се преносити у следећи ред сугласник на крају префикса, ако се овај сугласник налази испред сугласника, него треба делити овако: *под-ходить*, а не *по-дходить, раз-вязать*, а не *ра-звязать*; 13. допушта се сливено и раздвојено писање у прилозима састављеним из спајања именица, придева и бројева с предлозима: *встороне* и *в стороне, втечение* и *в течение, сверху* и *сверху, вдвое* и *в двое*, в. Ђуровић, Димитрије, *Руски књижевни језик*, Београд, 1931, стр. 7–8.

²⁶ Овакав приступ фонетским проучавањима сматра се новином у односу на раније граматике, видети: Ружица Радојчић, *нав. дело*, стр. 146.

²⁷ Димитрије Ђуровић, *нав. дело*, стр. 13.

²⁸ *Исто*, стр. 13.

Физиологија гласова је значајна и због проучавања историје језика јер она помаже у дијалектолошким изучавањима која су саставни део историје језика. Она се од фонетике разликује по томе што се бави проучавањем гласова говора на субјекту који говори, док фонетика проучава акустичку перцепцију гласова и њихових спајања.

Надаље Д. Ђуровић презентује поделу језика на две стране, тј. језик по њему чине спољашња или материјална страна и унутрашња или психичка страна језика. Испљивање и артикулација гласова чине спољну страну док значење гласовних група или гласова чине њену унутрашњу страну. Стога аутор закључује да је језик психофизичка појава. Реч почиње свој живот у психичкој средини, истиче Ђуровић, у човечјем сазнању и потчињава се законима. Неки језички процеси се одвијају као последица аналогije. По мишљењу Паула и Делбрика гласовне промене се шире у друштвеној средини а крећу од личности, од појединца, што је у оно време већинско мишљење лингвиста, док је аутор, заједно са Будеом, ближи теорији Вунта и његовој новој теорији народне психологије, која се ставља насупрот „старе хербатовске индивидуалне психологије интелекта”²⁹. Аутор истиче да је свака језичка појава најбољи показатељ постојања народне душе али и да је то оправдање за Вунтову психологију народа јер гласовна појава припада језику друштва а не индивидуалном језику³⁰.

Поглавље које је Д. Ђуровић посветио *Графици и изговору* састоји се од 20 мањих целина. На почетку овог поглавља аутор доноси информације о савременом руском правопису о његовом саставу од 32 слова а посебну пажњу посвећује словима њ и њ која за разлику од осталих јер не означавају гласове него су само знаци. Аутор даје историјски преглед употребе ових слова у предреформском правопису до 1917, затим објашњава њихову природу у прасловенском као и индоевропско порекло, позиције у којима се данас срећу у писању.

Трећа целина *Граматики*, која заузима и највећи део књиге је посвећена морфологији. *Морфологију* аутор дефинише по традиционалном обрасцу речима да је морфологија „наука о облицима појединих речи, које ове добијају у саставу израза при слагању подмета и прирока, као и њихових додатака”³¹. Речи се деле на променљиве (које имају деклинацију или конјугацију, а руски термини су: склонение и спряжение) и непроменљиве, што представља тековине традиционалног граматичког учења. Именице, заменице, придеви и бројеви имају деклинацију, а глаголи конјугацију. Систем деклинације чине облици рода, падежа и броја, а систем конјугације – радња, начин, стање, лице и време. Постоје три рода и седам падежа и Д. Ђуровић их приказује и на руском и на латинском: именительный (nominativus), родительный

²⁹ Исто, стр. 15.

³⁰ Исто, стр. 16.

³¹ Димитрије Ђуровић, *нав. дело*, стр. 37.

(genitivus), дателњни (dativus), винителњни (accusativus), звателњни (vocativus), творителњни (instrumentalis) и предложњни (locativus), иако руске ознаке за падеже није користио у *Руском језику*.

Потом се Д. Ђуровић детаљно бави променом именица, заменица, бројева, значајан и посебно детаљан преглед је посвећен глаголима, грађењу глаголских времена, глаголским придевима, прилозима, погодбеном начину, а напослетку и прилозима, предлозима, свезама и усклицима.

Поглавље *Из синтаксе* посвећено је врстама реченице (просте и сложене), реду речи у реченици, особинама субјекта и предиката, односно у оригиналу подмета и прирока.

После поглавља *Синтакса*, долази *Додатак*, који се састоји од 11 руских књижевних текстова, разних жанрова, док су текстови у потпуности и акценатовани.

После *Додатка* долази *Литература предмета*, где је евидентирано 11 значајних радова из руске лингвистике, које је аутор користио током рада од Радована Кошутића до А. А. Шахматова.

Исправке долазе после *Литературе предмета* и немају страничну нумерацију, аутор указује на 17 штампарских грешака, мада их има многоструко више.

На самом крају књиге се налази прегледно и детаљно урађен *Садржај* на 4 странице.

4. Рецепција Руског књижевног језика

Ђуровићев *Руски књижевни језик* из 1931. године је дело, које није наишло на одзив критичара у своје време, за разлику од неких других ауторових монографских радова. Разлоге за то можемо потражити у чињеници да стручњака за руски језик у то доба није било у већем броју, а и положај руског језика у школству је био доста нарушен, стога тематика граматике руског језика није привлачила пажњу јавности. С друге стране у ново доба, посебно током друге деценије XXI века, интересовање за ово Ђуровићево дело показало је више истраживача у својим радовима или докторским дисертацијама, покушавајући да ревалоризују део Ђуровићевог русистичког опуса.

Прво помињање Ђуровићеве граматике проналазимо у монографији која се бави историјатом уџбеника руског језика у српском школству до 1941. где се Ђуровићева *Граматика* и *Речник* не квалификују као уџбеничка литература намењене настави³². Истини за вољу, сам Ђуровић не ставља никакву одредницу у наслову, поднаслову или уводу, која би истакла коме је *Граматика* намењена. Међутим, „ово дело несумњиво садржи синтезу

³² Дамљановић, Дара, *Руски језик у Србији. Уџбеници до 1941. године*, Београд, 2000, стр. 153.

научног и дидактичног приступа у излагању материје³³, са чим се потпуно слажемо. Д. Ђуровић издаје *Руски књижевни језик*³⁴ у периоду рада на Православном богословском факултету (ПБФ) те се због те чињенице али и концепције и организације књиге може закључити да је била намењена као уџбеник за високошколску намену за студенте ПБФ³⁵, будући да су се Кошутиневи *Руски примери* и *Граматика* користили на студијским групама руске и словенске филологије. Разлог због кога ова *Граматика* није доживела већу популарност и више издања може се потражити у подразумеваном високом, факултетском, предзнању за потенцијалне кориснике, којих у Србији није било много, будући да се руски језик на високошколском нивоу учио на Филозофском факултету, на ПБФ, у Војној академији, и на Музичкој академији, од оснивања 1937³⁶. Почетком двадесет првог века се интересовање за рад Димитрија Ђуровића буди, те се у наредном периоду све више осветљавају поједини аспекти Ђуровићевог живота и рада³⁷.

Д. Дамљановић помиње оба Ђуровићева рада у својој монографији о уџбеницима руског језика, али их само условно сматра уџбеничком литературом јер по њеном мишљењу, нису намењени наставном процесу³⁸. Ауторка у овом делу монографије, у поглављу *Историјат наставе и уџбеничке литературе*, више пажње посвећује *Руском књижевном језику*, дајући сажети опис садржаја Ђуровићевог дела: „У уводном делу

³³ Ксенија, Кончаревић, „Из историјата наставе славистике на Православном богословском факултету у Београду: др Димитрије Ђуровић (1882–1945)” [In:] Богољуб Шијаковић (прир.), *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати* 5, 2010, стр. 175.

³⁴ *Руски књижевни језик* као српску граматiku руског језика, не помиње П. Пипер видети: Предраг Пипер, *Лингвистичка русистика. Огледи и чланци*. Београд: Филолошки факултет, 2012, 421–432. Аутор у раду истиче да је за предавање руског језика као страног језика неопходно да постоје добре граматике. Појединачни аутори граматика стварају углавном једнотомне граматике, које су намењене за средњошколско образовање а такође и за шири круг корисника. П. Пипер помиње граматике Р. Кошутине 1914, Н. Радошевић 1959, В. Николић 1966, Р. Маројевића 1983, 2001, Б. Тошовића 1988, Б. Станковића и Ј. Несторов 1978, 1999, П. Пипера и М. Стојнић 2002 и Н. Лаиновић-Станковић 2002, видети: Предраг Пипер, *нав. дело*, стр. 451–452.

³⁵ Дара Дамљановић, Ксенија Кончаревић, *нав. дело*, стр. 130.

³⁶ *Исто*, стр. 117.

³⁷ Поред поменутих радова Ксеније Кончаревић, који су у целости посвећени Димитрију Ђуровићу, и једног сегмента у монографији о уџбеницима Д. Дамљановић, још неколико истраживача је посветило пажњу неком аспекту Ђуровићевог професионалног живота, у оквиру својих радова као што су: Предраг Пузовић, *Годишњи извештаји Православног богословског факултета Ректорату Универзитета од 1920. до 1940.* [In:] Б. Шијаковић, (прир.), *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, 2. Београд, Православни богословски факултет, 2007, 77–97; Зоран Ранковић, *Предавачи Црквенословенског језика на Богословском факултету до Другог светског рата*, [In:] Б. Шијаковић (прир.), *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, 7. Београд, Православни богословски факултет, 2010, 73–78. и Ружица Радојчић, *Структурно-садржинске и функционалне карактеристике дидактичких граматика руског језика у инословенској (српској и хрватској) говорној средини*. Докторска дисертација, Београд, 2016, стр. 145–171.

³⁸ Дара Дамљановић, *нав. дело*, стр. 153.

монографије објашњен је појам руски књижевни језик, порекло руског језика, његова припадност и историјски развитак. Затим је дата фонетика, морфологија и синтакса руског књижевног језика. У краћем додатку штампани су одломци прозних дела великих руских писаца Л. Н. Толстоја, В. Корољенка, И. С. Тургенева, Д. Н. Мерешковског, Достојевског и стихови Ф. Гјутчева³⁹. Следећа и последња информација о овој граматици се односи на Ђуровићеве изворе које је користио приликом израде књиге а то су Кошутећ и његова *Фонетика*, више Шахматовљевих радова, као и дела аутора Дурново, Чернишов, Ушаков и Буда⁴⁰.

Прве опсежније анализе овог дела налазимо код К. Кончаревић, како у описном тако и у компаративном усмерењу. К. Кончаревић истиче да се Ђуровићева грамика издваја у односу на све претходне по најобимнијем презентовању фонетског материјала, посебно у области описа руског акустичко-артикулационог гласовног система, потом и детаљне акцентуације, творбе речи и синтаксе⁴¹. Посебан осврт К. Кончаревић додељује литератури, коју је Д. Ђуровић користио, за коју сматра да је актуелна и релевантна, на основу година издања и реномеа аутора⁴². Надаље она примећује утицај Вунтових и Паулових идеја, које се очитује у Ђуровићевом методолошком приступу у коме он обраћа посебну пажњу на фонетику и физиологију гласова, повезивање синхроније са етимологијом, упоредном граматицом словенских и индоевропских језика, а највише се тај утицај примећује у повезивању лингвистике са психологијом, као и коришћење великог броја етнолингвистичких тумачења⁴³. Као позитивне стране у организовању и презентовању граматичког материјала, К. Кончаревић издваја и чињеницу да је Д. Ђуровић дијахронију ставио у службу синхроније, као што то чини и Р. Кошутећ, да користи и приступ истицања методских сличности између руског и српског не само разлика како то чине Р. Кошутећ и Ј. Илић⁴⁴. Поред тога што је ова грамика штампана новим руским правописом, као прва таква грамика код нас, у њој се разматрају и питања језичке нормативистике, коментари у вези са правописним променама⁴⁵. Закључне напомене ауторке о *Руском књижевном језику* се састоје у томе да је реч о граматици која је написана у кошутећевском духу, модерним научним приступом, са одговарајућим теоријско-спознајним коментарима и релевантном емпиријском грађом⁴⁶. Један од најважнијих закључака овог рада се састоји

³⁹ Дара Дамљановић, *нав. дело*, стр. 153.

⁴⁰ *Исто*, стр. 153.

⁴¹ Дара Дамљановић, Ксенија Кончаревић, *Методика наставе руског језика у Србији у XIX и XX веку. Прилози за историју*, Београд, Чигоја, 2010, стр. 127.

⁴² *Исто*, стр. 127.

⁴³ *Исто*, стр. 128.

⁴⁴ *Исто*, стр. 128.

⁴⁵ *Исто*, стр. 129.

⁴⁶ *Исто*, стр. 129–130.

у утемељеној тврдњи да је граматика, на основу концепције и структуре увршћеног материјала, написана као уџбеник за студенте Православног богословског факултета, који су имали веома висока предзнања, што им је омогућавало праћење и коришћење овог уџбеника, док сама граматика има и дидактичну а не само научну намеру⁴⁷. Овим ставом се аргументовано оповргава став Д. Дамљановић да Ђуровићев *Руски књижевни језик* није намењен наставном процесу⁴⁸, са чиме се слажемо, будући да се на основу анализе целокупног ауторовог стваралаштва, примећује његов приступ да у образовним установама у којима је дуже радио остави приручник-уџбеник неопходан за одвијање наставног процеса.

Р. Радојчић анализира *Руски књижевни језик* тако што га пореди са претходним граматицима полувековног периода истичући позитивне стране Ђуровићеве граматике, које се огледају у детаљној обради граматичког материјала, са посебним акцентом на фонетику, потом творбу речи и синтаксу⁴⁹. Утицај Вунта и Паула, Р. Радојчић примећује у Ђуровићевом схватању фонетике, која је неодвојива од физиологије гласова, што је и новина у приступу писања граматике. Од новина у Ђуровићевом приступу организовања и писања граматике, Р. Радојчић помиње и увођење психолингвистичких и етнолингвистичких елемената, детаљно излагање материјала из синтаксе, потом излагање творбених модела, коришћење дијалекатских обележја српскохрватског језика у објашњењима руских речи ради уочавања сличности и разлика између два словенска језика⁵⁰. Ова граматика такође „садржи малобројна вежбања која су преводног карактера, оријентисана на творбу граматичких облика”⁵¹. Напослетку Р. Радојчић *Руски књижевни језик* категоризује као практичну граматику са елементима теоријске, док у типолошком смислу истиче њен дидактични карактер иако је, по њеном суду са чиме се слажемо, висок ниво очекиваног предзнања потенцијалних корисника граматике⁵².

5. Закључак

Димитрије Ђуровић, као велики прегалац у области дидактичне литературе, 1931. године издаје *Руски књижевни језик* као граматику руског језика намењену студентима Православног богословског факултета. Д. Ђуровић као већ искусни предавач на захтевнијим курсевима руског језика конципира *Граматику* на модеран и нов начин, унесећи елементе психолингвистике, етнолингвистике, донекле и социолингвистике у

⁴⁷ Исто, стр. 130.

⁴⁸ Дара Дамљановић, *нав. дело*, стр. 153.

⁴⁹ Ружица Радојчић, *нав. дело*, стр. 169.

⁵⁰ Исто, стр. 170.

⁵¹ Исто, стр. 169.

⁵² Ружица Радојчић, *нав. дело*, стр. 171.

описивању фонетских и граматичких појава. *Руски књижевни језик* одликује се опширном и детаљно описаном фонетиком, коју аутор повезује са физиологијом гласова, потом је дат опис акцента, историјат правописне реформе у Русији и промене које носи нова реформа. Морфологија доноси потребна објашњења неопходна за учење руског језика а поглавље Синтакса одликује се опширнијом разрадом и објашњењима у односу на све претходне граматике. На крају се налазе изводи из текстова, који служе за граматичке и преводне вежбе. Ова дидактична граматика са елементима теоријске граматике, свакако је могла наћи места у ширем аудиторију конзумената, истини за вољу превасходно оних са вишим предзнањима, мада би и они са нижим нивоом предзнања могли наћи корисне информације.

Димитрије Ђуровић због свог русистичког и славистичког рада, *Граматики* и *Речника*, свакако заслужује једно од најзначајнијих места у историји српске (југословенске) русистике и славистике прве половине двадесетог века.

ИЗВОР

Ђуровић, Димитрије, *Руски књижевни језик*, Београд, Издавачка књижарница Геце Кона, 1931.

ЛИТЕРАТУРА

Аранитовић, Добрило, „Био-библиографија Димитрија П. Ђуровића (1882–1945)”, *Библиографски вјесник*, 2–3, Цетиње, 2000, стр. 61–72.

Дамљановић, Дара, *Руски језик у Србији. Уџбеници до 1941. године*, Београд, Филозофски факултет, 2000.

Дамљановић, Дара и Ксенија Кончаревић, *Настава и методика наставе руског језика у Србији у XIX и XX веку. Прилози за историју*, Београд, Славистичко друштво Србије, 2010.

Извештај Државне трговачке академије у Земуну за школску 1929/30, Земун, Штампарија Дим. Пуљо, 1930.

Кончаревић, Ксенија, „Прилог проучавању међуратне славистике: Русистички опус др Димитрија Ђуровића”, *Славистика*, XIII, Београд, 2009, стр. 497–508.

Кончаревић, Ксенија, „Из историјата наставе славистике на Православном богословском факултету у Београду: др Димитрије Ђуровић (1882–1945)”. [In:] Богољуб Шијаковић (прир.), *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, 5, Београд, Православни богословски факултет, 2010, стр. 167–182.

Кошутић, Радован, *ГраMATИКА руског језика. II. Облици*, Београд, 1914.

Миљанић, Новак Р. „Прилог био-библиографији др-а Димитрија Ђуровића”, *Библиографски вјесник*, 1, 1977, стр. 129–133.

Пипер, Предраг, *Лингвистичка русистика: студије и чланци*, Београд, Филолошки факултет, 2012.

Пузовић, Предраг, „Годишњи извештаји Православног богословског факултета Ректорату Универзитета од 1920. до 1940”. [In]: Б. Шијаковић, (прир.), *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, 2, Београд, Православни богословски факултет, 2007, стр. 77–97.

Радојчић, Ружица, *Структурно-садржинске и функционалне карактеристике дидактичких граматика руског језика у инословенској (српској и хрватској) говорној средини*. Докторска дисертација, Београд, 2016.

Ранковић, Зоран, „Предавачи Црквенословенског језика на Богословском факултету до Другог светског рата”, [In:] Б. Шијаковић (прир.), *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, 7, Београд, Православни богословски факултет, 2010, стр. 73–78.

Савин, Драгана, „Живот и дело др Димитрија Ђуровића из Петровог Копита (1882–1945)”, Октоих: Часопис Одјелења за српски језик и књижевност Матице српске – Друштва чланова у Црној Гори, XI/2, Подгорица, 2021, стр. 141–166.

Савин, Драгана, „Говори општесловенског језика Димитрија Ђуровића”, *Славистика*, 25/2, Београд, 2021, стр. 239–257.

Стевановић, Зоран, *Гимназија у Алексинцу: од 1918–1941*, Алексинац, Библиотека „Вук Караџић”, 2015.

Boldocky, Samuel, *Riaditelia Gymnázia v Petrovci 1919–2009*, Báčsky Petrovec, Slovenské vydavateľské centrum: Gymnázium Jána Kollára so žiackym domovom, 2009.

Kravar, Miroslav, *Gramatika ruskoga jezika za više razrede srednjih škola*, Zagreb, 1948.

Драгана Д. Савин

РУССКИЙ ЛИТЕРАТУРНЫЙ ЯЗЫК ДИМИТРИЯ ДЖУРОВИЧА (Резюме)

Д. Джурович оставил после себя богатое разнородное научное и публицистическое наследие, в котором особое место занимают два русских труда: «Русский литературный язык», Белград, 1931 г. и «Словарь русско-сербско-хорватский языка», Белград, 1936 г. В статье представлена грамматика русского языка «Русский литературный язык» (Белград, 1931 г.), одно из двух важнейших произведений Джуровича, а также его рецепция в современной отечественной мысли. В 1931 году Димитрий Джурович, издал «Русский литературный язык» как грамматику русского языка, предназначенную для студентов Православного богословского факультета. Д. Джурович, как уже опытный преподаватель более требовательных курсов русского языка,

организује пособе на нови и савремени начин, уводу елементе психолингвистике, етнолингвистике и отчасти социолингвистике у описивање фонетичких и граматичких појава. *Руски литературни језик* карактерише се обимном и детаљном фонетиком, коју аутор повезује са физиолошком гласом, затим описивањем ударца, историјом реформе орфографије у Русији и променама, уведенима новом реформом. Морфологија представља неопходне за учење руског језика појасњења, а глава «Синтаксис» разликује се више обимном обрадом и појасњењима по одношењу ко свим претходним граматикама. У завршетку налази се избор текстова и фрагмената за читање, који се користе за граматичке и преводне вежбе. Ова дидактичка граматика са елементима теоријске граматике, безусловно, могла наћи место у више широј аудиторiji потрошача, посебно оних, који су имали више високих прелиминарних знања, иако и оних са нижем степеном прелиминарних знања, који су могли наћи корисну информацију.

Због своје предане и упорне научне и педагошке радње, Димитриј Ђуровић, безусловно, заслужује једно од најважнијих места у историји српске (југословенске) русистике прве половине XX века.

Кључеве речи: Димитриј Ђуровић (1882–1945), међвојни период, русистика, граматика руског језика, рецепција.

Примљено 16. јуна 2022, прихваћено за објављивање 2. децембра 2022. године.